

С. Меленко,
асистент Чернівецького національного
університету ім. Ю.Федьковича

КОНСОЛІДАЦІЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ ІНСТИТУТУ ПРАВА

Приступаючи до розгляду проблеми ролі консолідації як засобу формування інституту права, дамо визначення самого його поняття. Отже, **інститут права** – це об'єктивно виділена в середині декількох чи однієї галузі права сукупність взаємопов'язаних юридичних норм, що регулюють невелику групу видових споріднених відносин. Інститут – складова частина, ланка галузі. Різниця між ними полягає у тому, що інститут регулює не всю родову сукупність суспільних відносин, а лише їх окремі сторони. Тобто можна сказати, що врегульовуючи певну частку правової матерії, інститут права виступає наступною після норми права системоутворюючою ланкою.

Як вказує Д.А.Керімов, аналіз системних утворень в праві висвітлює різноманітний рівень множинності їх комплексу: поруч з односистемними, мають місце й багато системні правові утворення. Так, як вказує далі дослідник, система правової “клітини” – норми права – відносно проста, односистемна. Але вже система інституту права включає до свого складу ряд простих систем (підсистем), відповідних правових норм, і тим самим стає багатосистемною. Ще більш комплексним є багатосистемне утворення на рівні галузі права, оскільки включає в себе підсистеми різноманітних рівнів – правові норми та інститути. На кінець верхньою багатосистемності виступає система права, яка складається з підсистем – правових норм, інститутів та галузей¹. Виходячи з вищезазначеного можна стверджувати, що інститут права виступає структурною ланкою побудови галузі та системи права в цілому, тому проблема формування цього правового феномена є досить актуальною, а роль консолідації в цьому процесі, на нашу думку, вагомим.

Дослідження окремих об'єктів, явищ та процесів певної формації являють собою ті “цеглинки”, із визначеного поєднання, синтезу яких складається наукова уява про дану формацію як про цілісну, функціонуючу та таку, що розвивається, систему. Інститут права виступає вже первинним об'єднанням вказаних “цеглинок”, тому на його прикладі можна досліджувати зародження та розвиток найпростіших системних зв'язків, які з часом ускладнюючись, служать основним об'єднуючим фактором системи права. На його прикладі можна моделювати та прогнозувати подальший розвиток правової матерії в цілому чи у визначеній галузі.

Тому можемо сказати, що інститут права виступає первинним системоутворюючим фактором, який дає основу для формування та розвитку галузі права, а розвиток галузі, в свою чергу, впливає на формування та розвиток системи права в цілому. Зауважимо, що інститут права відрізняється від галузі перш за все обсягом предмета правового регулювання, тому що він регулює не всю сукупність якісно однорідних суспільних відносин, а лише різноманітні сторони одного типового суспільного відношення². Разом з тим інститут права, виступаючи підсистемою галузі права, містить загальні з нею характеристики – об'єктивне відособлення та обмежену єдність компонентів, специфічність методу, відносну самостійність, стійкість та автономність функціонування. Відповідно до цих ознак інститут права слід досліджувати як окреме явище, яке має велике значення для побудови системи права в цілому.

Рівень інституту права утворює якісно нову гносеологічну структуру. З нормативного матеріалу, який тут постає як своєрідна конкретно-емпірична правова фактографія, вже здійснюється добір норм, що можуть виконувати функції більш універсальних правил і моделей соціальних відносин³. На даному рівні відбувається певне осмислення наявного матеріалу, виявлення його логічної структури і взаємоузгодженості, усуваються суперечливі норми, доповнюються нові, необхідні для логічної повноти інституту⁴.

В процесі консолідації осмислюється, аналізується наявний нормативно-правовий матеріал, виявляється його логічна структура, обсяг піддається диференціації відповідно до предмета, метода, суб'єкта та об'єкта правового регулювання. Також робляться вказівки, припущення, висуваються ідеї щодо його взаємоузгодженості.

Впорядкування правової матерії не закінчується на етапі формування первинної її системоутворюючої ланки – правової норми. Об'єктивність цього процесу вимагає класифікації елементарних частин системи права за певними ознаками. Систематизація на даному етапі також відіграє одну із найважливіших ролей, зокрема такий її вид як консолідація. В процесі створення загального чи галузевого класифікатора правових норм беруться до уваги системоутворюючі фактори, за допомогою яких розробляється конструкція системи права в цілому чи окремих її складових елементів – зокрема галузей та інститутів. Інститут, в свою чергу, виступаючи системою другого, після норми права, рівня складності, включає в себе елементарні складові одиниці системи законодавства.

В процесі класифікації правових норм за предметом, методом, об'єктом та суб'єктом правового регулювання, можна виділити їх групи, до складу яких будуть входити нормативні приписи, що врегульовують однорідні чи подібні суспільні відносини і відмінність між якими буде незначною, що, у свою чергу, надасть можливість також їхнього розмежування. Утворюються ці групи за допомогою консолідаційних прийомів, адже норми розташовуються у визначеному логічному порядку без внесення до їхнього змісту змін чи доповнень. Тому дані утворення ми можемо назвати консолідаційними центрами, що включають в себе взаємопов'язані юридичні норми, які регулюють групу видових споріднених суспільних відносин. Тобто ці центри складають основу для формування інституту права.

Сама група нормативних приписів, що регулюють споріднені суспільні відносини набуває виразу інституту права вже після кодифікаційної обробки правового матеріалу, що входить до її складу. Але вже в процесі консолідаційної обробки норми диференціюються за ознакою предмету, методу, суб'єкта та об'єкта правового регулювання. Можна сказати, що формується, до деякої міри, логічний ланцюг, ланками якого виступають нормативні приписи. Під час проведення цих робіт досить легко виявити прогалини, суперечності та накладки, що мають місце у обсязі правового матеріалу. Ліквідації вони підлягають вже в процесі проведення кодифікаційних робіт.

Також зазначимо, що деякі групи норм права можуть виступати специфічними утвореннями, що будуть якісно виділятися на фоні інших складових частин інституту. Їх в юридичній літературі прийнято називати субінститутами і завдання визначення місця цього утворення в системі інституту права також покладається на консолідацію. Як приклад можна навести субінститути фінансової дисципліни, дисципліни праці, майнової відповідальності.

В процесі консолідаційної обробки норм права може виникнути ситуація, коли деякі нормативні приписи можуть не включатися до жодної групи (консолідаційного центру). Це може пов'язуватися із специфікою предмета, метода, суб'єкта чи об'єкта суспільних відносин, що ними врегульовуються. На наш погляд ці елементарні системні утворення слід включати до складу галузі права, обминаючи таке угруповання нормативних приписів, як інститут. Тобто до складу галузі можуть входити як інститути, так і окремі правові норми.

Консолідація створює певне підґрунтя, основу для подальшого процесу формування інституту права – кодифікації. Вона ж, в свою чергу, усуває суперечливість між нормами права, доповнює визначений обсяг нормативно-правового матеріалу новими положеннями, що, в свою чергу, є необхідним для логічної повноти формування інституту права. Таким чином він вже постає як самостійна структурно-функціональна гносеологічна система зі своїми власними закономірностями, логічно виявленими принципами, основними формулами і відповідними процедурами⁵. Так чи інакше формування інституту права – це складний пізнавальний процес, який не може бути в якусь мить завершений, оскільки через правові норми, що входять до нього як складові частини, він стикається з соціальною реальністю, яка постійно розвивається, ускладнюється, деталізується, а разом з нею, відповідно, ускладнюється й розвивається сам інститут. На основі сказаного ми можемо стверджувати, що процес формування та уніфікації інституту права є постійним явищем. Відповідно до цього твердження можна констатувати той факт, що і консолідація як один з способів та методів формування і удосконалення інституту права використовується в цьому процесі постійно, а тому виступає його необхідною умовою.

Галузева спільність правових норм, інститутів та відповідних їм правовідносин впливає із специфіки визначених суспільних відносин, виражає об'єктивну потребу в особливому правовому режимі, а саме – у своєрідності методу та механізму їхнього регулювання. Тому ми можемо твердити, що всі норми права та інститути розташовуються у структурі галузі права у певному логічному порядку, визначення якого і являється одним із основних завдань, які ставляться перед систематизаторами законодавства в процесі проведення консолідаційних робіт та подальшої кодифікації обробленого нормативно-правового матеріалу.

Тому на основі сказаного ми можемо прийти до висновку, що консолідація виступає одним з основних факторів утворення та розвитку інституту права, так як в основі його формування лежить утворення певного центру, навколо якого об'єднуються правові норми, що регулюють визначену ділянку однорідних суспільних відносин. За допомогою консолідації іде відбір первинних ланок – норм права, які об'єднуються і узгоджуються його утворюють. Консолідація також служить засобом уніфікації та узгодження правових норм, виявлення прогалін у його структурі, способом підбору складових частин та засобом, за допомогою якого можна прогнозувати подальший розвиток даного правового явища.

¹ Див.: Керимов Д.А. Методологія права (предмет, функції, проблеми філософії права). – Москва: Аванта+, 2000. – С. 253.

² Див.: Там само. – С. 268.

³ Див.: Козловський А.А. Систематизація законодавства як гносеологічний процес // Право України. - 2000. - №2. – С.49.

⁴ Див.: Там само.

⁵ Див.: Там само.

Д. Монастирський,
*методист вищої категорії науково-дослідного
сектора Хмельницького інституту регіонального
управління та права*

МЕТА ДЕМОКРАТІЇ ЯК ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ: ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Кожне явище суспільного життя спрямоване на досягнення певної конкретно визначеної мети. На сьогодні вченими визначено більше 550 "підвидів" демократії та її визначень¹. На нашу думку, така величезна кількість визначень поняття "демократії" пов'язана з різними поглядами на загальну мету ідеї демократії, а під час, навіть, повна невизначеність із такою метою. Гадаємо, що без осмислення необхідності виникнення ідеї демократії буде важко визначити її поняття, сутність та значення.

Й.Шумпетер визначає класичну демократію як "інституційну систему для прийняття політичних рішень, що працює для загального блага, даючи народові можливість самому розв'язувати питання через обрання індивідів, які на своїх зібраннях виконують його волю"². Так, основою даного формулювання є визначення демократії як системи для прийняття політичних рішень. Але на що спрямовані ці рішення? "Для загального блага"? Але в чому полягає "загальне благо" і хто його визначає? І знову ми залишаємось без відповіді.

Звернемось до філософії, яка допоможе нам підійти до визначення мети демократії:

1. Безспірно, що метою або сенсом існування людства є його еволюційний розвиток.
2. Такий розвиток відбувається періодично і послідовно. Це питання особливо розробляється наукою інформологією.
3. Кожен період розвитку людства вимагає від людей оволодіння певними навичками і знаннями.
4. Просування суспільства від одного періоду до іншого відбувається через: а) прийняття суб'єктом влади визначеного еволюційного рішення, яке б створювало умови для формування необхідних навичок і знань ; б) дії суспільства відповідно до цього рішення, яке може сприйняти це еволюційне рішення і впроваджувати його в життя, або відмовитись від визначеного цим рішенням напрямком розвитку. Іншими словами, **еволюційне рішення** – це своєрідна ідеологія, що забезпечує формування у людей нового світогляду. Кожна людина вільна слідувати певній ідеології або жити всупереч їй.³

Відомо що історія суспільства поділена на великі і маленькі періоди розвитку. Так, наприклад, виділяють: кам'яний, мідний, бронзовий, залізний віки. На кожному з цих етапів очевидні здобутки людства в області певних конкретних знань, умінь. І якщо часові рамки цих періодів ще викликають спір між вченими, то їх зміст залишається ідентичним у всіх. Спираючись на це, ми вважаємо, що кожному періоду розвитку людства притаманні свої способи прийняття еволюційних рішень, тобто кожна конкретна історична проблема вимагає особливого способу її вирішення. Але хто має приймати такі рішення? І якими якостями повина володіти ця особа?

Ми переконані, що правильне еволюційне рішення може бути прийнято суб'єктом влади за наявності у нього наступних якостей:

- Усвідомлення всіх тих якостей і знань, які потрібно здобути суспільству на даному етапі розвитку;
- Знання закономірностей і особливостей розвитку даного суспільства;
- Свідоме прийняття повної відповідальності за рішення, що означає фактичне поручительство суб'єкта влади за точне і безповоротне виконання вказаного рішення (наприклад, при провадженні реформ, особа-реформатор бере на себе повну відповідальність за їх успішну реалізацію, і зобов'язана довести реформи до завершення).
- Вміти визначати еволюційність рішення, тобто його корисність для майбутнього. Це означає, що суб'єкт влади зобов'язаний при прийнятті рішення врахувати наслідки, які настануть після його прийняття, а також як ці наслідки відіб'ються на подальшому розвитку суспільства.